

STARÉ TISKY – ULOŽIT, OCHRÁNIT, ZPRACOVAT A ZPŘÍSTUPNIT

Jaroslava Kašparová
Národní knihovna ČR

Složitá finanční a personální situace, která existuje v řadě knihovnických institucí, vedla a mnohdy ještě vede k tomu, že historické knihovnické fondy bývají odbornou i laickou veřejností považovány za knižní sbírky víceméně již „mrtvé“, vzácné sice svým stářím, obsahující však z hlediska vývoje lidského poznání již překonané informace, o něž není ze strany uživatelské veřejnosti až tak velký zájem (ten projevuje jen hrstka odborníků zabývajících se dějinami vědních oborů či dějinami knižní kultury). Tento postoj bývá bohužel ovlivněn i názory všeobecně panujícími ve společnosti v letech nedávno uplynulých a obsahuje v sobě jistá rezidua minulého negativního přístupu ke kulturnímu dědictví (případy fyzické likvidace knihovnických fondů, zejména těch „starých“, jejich vlastníky nejsou ojedinělé bohužel ani dnes).

Skutečnost, že knihovnické instituce prioritně nakupují, zpracovávají a zpřístupňují moderní literaturu domácí i cizí, je zcela logická a pochopitelná, neznamená to však, že zpracování a zpřístupnění „starých“ knižních sbírek by mělo být odsouváno na vedlejší kolej nebo podceňováno. Naopak. Kromě reálné hodnoty, penězi vyčíslitelné, je v nich uložena i nesmírná hodnota kulturní a je na nás, na majitelích, správcích a knihovnicích, zda tyto hodnoty zůstanou zachovány a předány dalším generacím, či nikoliv.

S potěšením konstatuji, že existuje celá řada knihoven a jejich pracovníků působících v oblasti historických knihovnických fondů snažících se tento po léta přetrvávající negativní názor široké veřejnosti změnit. Ze své praxe mám dostatek důkazů o tom, že zájem čtenářské a badatelské veřejnosti o studium historických fondů roste, a to nejen ze strany odborníků – vědců a studentů, ale i široké uživatelské veřejnosti, zejména kulturních a mediálních institucí. V řadě knihoven jsou na tento zájem připraveni – knihovníci jsou schopni o svých knižních sbírkách poskytnout dostatečně fundované informace prostřednictvím klasických či elektronických katalogů, ale v mnoha knihovnách tomu tak ještě zdaleka z různých důvodů není. Nedostatek financí a nedostatek lidí – to je nejčastější jmenovatel neexistence moderních knihovnických pomůcek a katalogů usnadňujících uživatelské využití historických knihovnických fondů a umožňujících vyhledávání informací uživateli požadovaných.

Evidence a zpřístupnění historických knihovnických fondů, a to v celonárodním měřítku, je naléhavým úkolem nejen z hlediska dějin knižní kultury (poznat a popsat knihovnické fondy, a tím poskytnout důležité informace týkající se historie, literatury a dalších vědních oborů, dějin knižního obchodu, dějin četby a čtenářské recepce atd.), ale, jak se ukazuje, rovněž z hlediska poskytování kvalitních služeb čtenářské veřejnosti, což je, jak je známo, základním posláním každé veřejné knihovnické instituce.

Knihovnický popis či katalogizace zpřístupňující dokumenty formou strukturovaného slovního zápisu byl a je základem nejen základní evidence z hlediska potřeb knihovnických a institucionálních, ale především z hlediska

potřeby uživatelského zpřístupnění vůbec; a to jak prostřednictvím klasických tištěných soupisů a lístkových katalogů, tak prostřednictvím elektronických strukturovaných databází. Schopnost podat uživateli žádané informace, nabídnout efektivně fungující nástroj pro jejich vyhledávání posiluje prestiž knihovnické instituce jako takové; žijeme v době, kdy nejen knihy, ale i informace o nich mají svou kulturní a finanční hodnotu; těch, kteří jsou schopni je poskytnout, bychom si právem měli vážit a po zásluze je odměňovat (a nejen morálně).

Dovolím si čtenáře tohoto periodika seznámit se současným ne příliš utěšeným stavem zpracovávání starých tisků v Národní knihovně ČR, který již delší dobu nutí zainteresované pracovníky hledat možnosti, jak tuto situaci změnit k lepšímu, a to nejen v rámci samotné instituce, ale také v rámci širší národní a mezinárodní kooperace. Předpokládám, že jak pracovníci knihoven zabývající se katalogizací starých tisků, tak široká kulturní a odborná uživatelská veřejnost budou mít k dané problematice co říci a svoje názory sdělí na stránkách tohoto či některého jiného tištěného časopisu, popř. na stránkách webovských, a přispějí tak i nepřímo k řešení problémů, s nimiž se potýká Národní knihovna ČR.

Katalogizace, rekatalogizace a retrokonverze starých tisků Katalogizace starých tisků 1501-1800 v Národní knihovně ČR v rámci Báze STT

Katalogizace starých tisků 1501-1800 v oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR (dále ORST) probíhá od roku 1999 ve speciální bázi nazvané STT – báze starých tisků a map NK ČR, jež je součástí elektronického katalogu NK ČR. Báze zahrnuje jak textová data, tak data obrazová (pořizování obrazových dat proběhlo v minulosti ve spolupráci s firmou Albertina icome Praha).¹⁾

Postupy katalogizace starých tisků v Bází STT 1501-1800 se vyvíjely od roku 1999, a to jak v závislosti na systému ALEPH (ALEPH300 a přechod na verze ALEPH500), vývoji pravidel týkajících se formátu UNIMARC, spolupráci s redakcí souborného katalogu Hand Press Book Database existujícího v rámci Konsorcia evropských vědeckých knihoven (CERL)²⁾, tak vzhledem k vlastní praktické katalogizaci v Bází STT.³⁾

Záznamy jsou zpracovávány ve formátu UNIMARC s dodatky schválenými CERL, doplněným pro české potřeby v bloku 9--. Základním standardem pro jmenné zpracování je norma ISBD(A), s přihlédnutím k domácím starším katalogizačním pravidlům (Pravidla jmenné katalogizace starých tisků, prvotisků a rukopisů, Praha 1971) a v obecné rovině i k DCRB (Descriptive Cataloguing of Rare Books, Washington, Library of Congress 1991) a českým interpretacím pravidel AACR2R. Standardem pro zpracování dat obrazové báze je norma ISBD(ER). Věcné zpracování vychází z koncepce věcné katalogizace Národní knihovny ČR i z trendů světových standardů v oblasti starých tisků.⁴⁾

Struktura pracovního listu se však s přechodem na ALEPH500 i s dalším vývojem v oblasti katalogizace starých tisků poněkud změnila. V souvislosti s převodem Báze STT do systému ALEPH500 (druhá polovina roku 2001) byla provedena revize a úprava stávajících záznamů nejen vzhledem ke konverzi obecně (zrušení některých alephovských polí, nebo změna jejich obsahu, jiný způsob zápisu knihovnických jednotek apod.), ale také vzhledem tomu, že pracovní formulář katalogizačního listu pro staré tisky do-

znal některých menších změn. V následujícím období bylo rovněž zapotřebí některých dalších úprav, takže současná podoba Báže STT je dosti odlišná od té podoby, jakou měla ve svých počátcích a jaká je zachycena ve zmíněné příručce z roku 2001.⁵⁾ Zásadní změnou bylo to, že byla dána přednost fondovému popisu před popisem bibliografickým (důvody této změny jsou několikeré, zejména větší přehlednost exemplářového popisu v polích 316 a 317, a také to, že bibliografické záznamy by měly být součástí nadstavbového typu katalogu či databáze, souborného katalogu v pravém slova smyslu; ten by byl redakčně sjednocován a upravován právě na podkladě záznamů zasílaných jednotlivými institucemi včetně Národní knihovny ČR). U většiny záznamů bylo upuštěno od vyplňování systémových polí majících sloužit k tisku záznamů na klasické lístky pro lístkový katalog (počáteční záměr pořizování těchto lístků byl ještě silně ovlivněn tradicí klasické katalogizace a během doby se ukázal ne nerealizovatelným, ale zbytečným). Některá fakultativní pole bloku 9-- pak byla přesunuta do polí systémových (např. pole pro selekční údaje týkající se vazby, knižních ilustrací a knižních signetů). Pole 977 a 978 (pro duplicitní zápis jména tiskařů a nakladatelů) byla zrušena a zápis těchto údajů zůstal v polích 702 a 712 v rámci sekundární autorské odpovědnosti. Naopak duplicitní zápis jmen majitelů (osob, korporací i rodin) byl odstraněn, takže se informace o majitelích chápou jako součást exemplářového popisu a byly z polí 702, 712 a 722 odstraněny (zůstaly zapisovány v polích 981, 982 a 983, která byla poněkud doplněna a upravena). Některá pole byla v nové verzi přejmenována a upravena (např. původní pole EXT se změnilo na standardní pole 856, zpřesnilo se vyplňování pole LKR apod.). Byla dopracována a doplněna pravidla pro popis konvolutů a dílových monografií a u retrokonvertovaných záznamů pak přibyla některá pole, která pomáhají k identifikaci retrokonvertovaných záznamů.⁶⁾

V první etapě byla rozvíjena pouze katalogizace starých tisků, ale později (od roku 2001 do roku 2002) byla testována i katalogizace starých map a báze byla přejmenována na Bázi starých tisků a map 1501-1800.

Báze STT 1501-1800 obsahuje nejen záznamy vzniklé katalogizací nezpracovaných přírůstků (akvizicí) a záznamy rekatalogizovaných knih, ale i záznamy vzniklé retrokonverzí generálního lístkového katalogu GK I, jež jsou postupně revidovány a doplňovány tak, aby se staly plnohodnotnými záznamy databáze. Báze obsahuje v současnosti přes 400 hotových záznamů vzniklých přímou katalogizací a rekatalogizací či revizí retrokonvertovaných záznamů a něco kolem 1000 nerevidovaných záznamů starých tisků vzniklých retrokonverzí (bohužel mnohdy ve formě duplikátů a záznamů ne zcela obsahově i formálně vyhovujících).⁷⁾

Oddělení rukopisů a starých tisků zveřejňuje svoji bázi on-line a záznamy jsou přístupny uživatelům využívajícím nejen internetové stránky Národní knihovny ČR, ale i vyhledávací databáze Jednotná informační brána (tento server představuje jistý předstupeň národního souborného katalogu starých tisků; vedle Národní knihovny ČR zpřístupňují záznamy z oblasti starých tisků i Vědecká knihovna v Olomouci a Moravská zemská knihovna v Brně, k nimž brzy přibudou další instituce).

V kompetenci ORST je rovněž tvorba jmenných a věcných autorit pro oblast starých tisků, které jsou v konečné fázi revidovány pracovníky oddělení národních jmenných a věcných autorit. Za poslední dva roky došlo v oblasti

tvorby a sdílení jmenných a věcných autorit pro oblast katalogizace starých tisků k výrazně uší spolupráci těchto oddělení. Tvorba autoritních jmenných hesel se stává rutinní záležitostí, i když není v mnoha případech nijak jednoduchou záležitostí (zejména v detailních záznamech zaznamenávajících v sekundární autorské odpovědnosti větší počet jmen). Podobu i rozsah záznamů jmenných autorit, zejména u cizích osobních jmen, ovlivňuje pozitivně dostupnost klasických i elektronických bibliografických pomůcek, např. využití některých zahraničních autoritních bází přístupných přes internet, které podávají často velice spolehlivé a podrobné informace zejména co se týká autorů a tiskařů, nakladatelů (je to případ bází Francouzské národní knihovny či bází Národní knihovny v Římě, souborného katalogu tisků 16. století na území Itálie apod.), a negativně jejich nedostatek či nedostupnost, a to hlavně pro méně známá jména osob či korporací. Principy vytváření hesel jsou tedy na jedné straně podřízeny obecným pokynům pro tvorbu jmenných autorit, ale na druhé straně se svou podrobností mnohdy od hesel zpracovaných pro moderní fondy liší. Je to dáno specifikou historických fondů, protože např. údaje na první pohled irelevantní či „nadbytečné“ jsou často jediným identifikačním znakem osoby (např. užitá devíza tiskaře, přesná adresa, kde působil, spolupráce s jinými tiskaři či nakladateli apod.). Je potěšitelné, že se v rámci kooperace mezi jednotlivými knihovními institucemi do spolupráce velmi intenzivně zapojila i Vědecká knihovna v Olomouci. Doufám, že i tvorba autoritních hesel korporací, zejména pro církevní entity (v Bází STT jsou především uváděny jako majitelé v poli 982), bude detailněji propracována vzhledem ke specifčnosti a potřebám katalogizace historických knihovnických fondů. Větší pozornost bude věnována rovněž jménům šlechtickým, jak osobním, tak rodovým. V oblasti věcné katalogizace byl pro popis historických fondů zvolen redukovaný počet polí – s důrazem na tvorbu předmětových hesel, případně ještě klíčových slov a formálních deskriptorů. V současné době se rozpracovává celková metodika věcné katalogizace historických fondů (podle typu záznamů), jež má stanovit nejen počet polí, která budou vyplňována, ale také obsahově i formálně vhodný zápis údajů v jednotlivých polích formátu UNIMARC (mj. např. chronologických dat). Je sestavován seznam formálních deskriptorů, které by byly používány v rámci katalogizace starých tisků, je doplňován a zpřesňován výběr stávajících předmětových hesel apod.

Z potřeb praktické katalogizace vznikla v ORST další autoritní báze, a to báze míst vydání starých tisků, i když zatím funguje jen interně. Vedle preferované autoritní podoby místa vydání (existující české ekvivalenty mají přednost) zahrnuje i všechny zjištěné formy a podoby lokality, a to jak v latinské, tak další cizojazyčné podobě, často i tvary jmen či spojení uváděné v impresu tisku). Tato báze pracovně nazvaná „Města STT“ bude pravděpodobně brzy zpřístupněna i katalogizátorům zvenčí, takže si budou moci svoje podoby místních jmen uvedených jako místo vydání nejen ověřovat, ale také přímo stahovat do svých záznamů.

Retrokonverze starých tisků 1501-1800 v Národní knihovně ČR⁸⁾

Naskenovaný lístkový generální katalog Národní knihovny KATIF představuje pouze první stupeň uživatelského zpřístupnění. Je to obrazová podoba klasického katalogu, nikoli strukturovaná databáze. Je v něm možno

„listovat“, vyhledávat informace podle jména autora nebo názvu díla. Vyhledávání podle uživatelem zvolených kritérií a požadavků není pochopitelně možné. Další nevýhodou z hlediska uživatelského, pomineme-li ne vždy technicky dobře zhotovené digitalizované kopie, je omezená výpočetní hodnota informací uložených v záznamech. Nejen že záznamy jsou často velice stručné, někdy bez základních údajů potřebných k přesné identifikaci tisku, ale objevuje se v nich i řada obsahových chyb a omylů, jež vyplývají z povahy této katalogové pomůcky sestavované několika generacemi katalogizátorů, z jejího obrovského časového záběru (pokrývá léta 1501-1950!) a v neposlední řadě i z ne vždy provedené aktuální konfrontace s reálně existujícím knihovním fondem (mylné, neplatné signatury, absence lístků na existující knihy a naopak absence knih k existujícím lístkům atd.). Toto svým způsobem provizorní zpřístupnění fondu starých tisků usnadňuje sice uživatelům přístup k informacím, a to i na „dálku“, a představuje základní vyhledávací pomůcku, zejména srovnáme-li to se situací, která byla ještě před několika lety, ale není sporu o tom, že je to pomůcka prozatímní, která by měla být postupně nahrazována dokonalejším vyhledávacím nástrojem, obsahujícím moderním způsobem zpracované a kriticky zhodnocené odpovídající informace.

Vzhledem k naléhavé potřebě poskytnout uživatelům možnost moderního vyhledávání starých tisků v elektronické strukturované databázi i k potřebě urychlení zpracování těchto fondů vůbec (značné množství knihovních celků, jež byly v minulosti po léta pouze evidovány, ale ne zpracovány, čeká stále jako tzv. „rezervní fondy“ či jako „stará zásoba“ na své uživatelské zpřístupnění) a v neposlední řadě i vzhledem k dlouhodobě neutěšené personální situaci (přetrvávající zcela neodpovídající počet pracovníků ORST, kteří by se mohli katalogizaci věnovat) se Národní knihovna ČR rozhodla hledat možnosti, jak tuto katalogizátorskou činnost v oblasti starých tisků posílit, a to formou využití externích pracovních sil a externích finančních zdrojů.

První zkušební etapa prací na retrokonverzi generálního katalogu I – staré tisky 1501-1800, která byla součástí programu VISK 5 (Retrokon – Národní program retrospektivní konverze katalogů v ČR), byla zahájena v roce 2002. Vedením prací byla pověřena pracovnice oddělení rukopisů a starých tisků Jaroslava Kašparová. Byly vytvořeny a ověřeny optimální metodické postupy pro výběr lístků (v programu RIS), pro jejich přepis (v programu TEXTIF) a jejich strukturování (v programu PROTAG) tak, aby konvertované záznamy mohly být převedeny do Báze STT 1501-1800, kde jsou postupně revidovány a doplňovány o další údaje. Program RIS, na který jsou z hlediska výběru starých tisků kladeny větší nároky než při výběru záznamů z GK II, fungoval zpočátku z hlediska výběru starých tisků s jistými omezeními, jež byla však během dalšího období odstraněna, a program byl ve své nové verzi upraven tak, že filtrace vybraných lístků podle libovolně zadaných příznakových kritérií je již zcela bezproblémová. Program TEXTIF pro ruční přepis lístků se plně osvědčil. Pro potřeby strukturování starých tisků do formátu UNIMARC byla využita stávající verze programu COMDAT a po menších úpravách a doplněních zejména z hlediska potřeb detailnější katalogizace starých tisků (byla vytvořena speciální varianta programu PROTAG-ST) byl program úspěšně využíván.

Oddělení rukopisů a starých tisků s týmem pěti externích pracovníků a externí spoluprací pěti interních pracov-

níků tohoto oddělení otestovalo postupy při zpracování různých typů katalogizačních lístků popisujících staré tisky (záznamy monografií, záznamy konvolutů, záznamy několika-dílových či několikavazkových knižních titulů, záznamy základní a záznamy odkazové apod.) i zápisy různorodé z hlediska jazykového (kromě běžně se vyskytujících jazyků zejména záznamy pro knihy v řečtině či hebrejštině). Během roku 2002 bylo vybráno cca 5000 základních i odkazových lístků starých tisků, které byly ze 75 % přepsány (některé z nich byly vyloučeny jako vadné či neúplné nebo nečitelné). Strukturováno a převedeno jako retrokonvertované záznamy do Báze STT 1501-1800 (dílicí báze retrokonvertovaných záznamů) bylo cca 1200 záznamů.

Pro další rutinní retrokonverzi byly v písemné podobě vypracovány metodické pokyny pro přepis a strukturování lístků, které vycházely ze specifiky zpracovávaných předloh i zkušeností celého týmu spolupracovníků.

V roce 2003 se počítá s objemem 2500 lístků, které by měly být nejen přepsány, strukturovány, ale také importovány do Báze STT 1501-1800. Mělo by být tedy dokončeno písmeno A. I když se finanční podmínky, za nichž má být v retrokonverzi pokračováno, zpřísnily („testovací“ cena za zhotovení jednoho záznamu byla pro další rutinní zpracovávání snížena) a celkový objem finančních prostředků určených na retrokonverzi starých tisků byl nižší a nedovoloval zvýšit razantním způsobem počet externích pracovníků, ani počet retrokonvertovaných záznamů, bylo v ORST rozhodnuto v započaté retrokonverzi pokračovat. Ovšem za předpokladu, že proces retrokonverze lístkových záznamů starých tisků zahrne i finální fázi revize a doplnění údajů s knihou v ruce tak, aby tyto informace mohly být poskytnuty korektním způsobem uživatelské veřejnosti. Bohužel program VISK5, jenž ve své programové koncepci počítá pouze s pouhým importem strukturovaných záznamů, tuto závěrečnou revizi s knihou v ruce, která by znamenala další finanční a personální zajištění navíc, nezahrnuje. Specifika historických fondů a různá úroveň lístkových předloh však vyžaduje, aby tato revize a případné opravy a doplňky proběhly, jinak by nebylo zaručeno formálně i obsahově korektní plnohodnotné uživatelské zpřístupnění konvertovaných záznamů v Bázě STT, a tím i na www stránkách Národní knihovny ČR. Tato revize (mnohdy vlastně rekatalogizace) probíhá v současné době v ORST v rámci interních činností jeho odborných pracovníků (zatím bohužel jen částí pracovního úvazku jedné pracovní síly!),⁹⁾ a to podstatným způsobem negativně ovlivňuje výsledný efekt retrokonverze, který by mohl být větší, pokud by byla součástí programu VISK5 či jiného na něj navazujícího externího grantového úkolu.

Retrokonverze, nebo (re)katalogizace?

Na pracovní schůzce vedení ORST a vedení grantu VISK5 bylo na základě těchto výsledků a závěrů první zkušební etapy rozhodnuto, že retrokonverze GK I výhledově nebude už do procesu retrokonverze katalogů Národní knihovny ČR zařazena. Rok 2003 bude znamenat dokončení předcházejících prací tak, aby byl dohotoven retrokonvertovaný převod písmena A (lístkové záznamy budou přepsány, strukturovány a importovány do Báze STT). Následná revize a plnohodnotné zveřejnění všech retrokonvertovaných záznamů do Báze STT budou dokončeny podle toho, jak a kdy bude ORST personálně posíleno interními pracovními silami určenými k elektronické katalogizaci.

Retrokonverze lístkového katalogu GK I v pojetí programu VISK5 je v případě starých tisků časově i finančně

daleko náročnější než retrokonverze jiných druhů katalogů Národní knihovny (složitější typ záznamů, pravopisná i jazyková obtížnost předloh, větší nároky na zápis a strukturování dat apod.). Je to zejména proto, že musí v závěrečné fázi nutně počítat s bezprostředně následující konfrontací retrokonvertovaných informací tvořících katalogizační záznam s fyzicky existujícím knihovním fondem, tj. samotnou knihou. Je více než problematické předložit uživateli informace, jež jsou přežaty pouze z „druhé ruky“, tj. z lístkových katalogizačních záznamů, a v případě starých tisků je i nezodpovědné předložit uživateli informace nekonzultované s existujícím popisovaným předmětem. Tato konfrontace musí minimálně potvrdit trvající existenci knihy v instituci a platnost signatury uvedené v záznamu. Katalogizátor zároveň ověří jazykovou a obsahovou správnost a úplnost zápisu, případně údaje doplní, opraví a nový záznam propojí s údaji v katalogu, jehož je součástí (propojení s bázi jmenných i věcných autorit, propojení s informacemi týkajícími se výpůjčního systému apod.). Bez těchto kroků by nebylo plnohodnotné začlenění záznamu do struktury elektronického katalogu a jeho zveřejnění možné.

Každá instituce si proto musí v takovém případě položit otázku, co je pro ni efektivnější a také reálnější. Zda při elektronickém zpřístupnění knihovních fondů postupovat cestou prosté retrokonverze starších katalogů a evidencí a následné kontroly konvertovaných údajů s údaji v knize, nebo v případě nevyhovujících předloh, tj. informačně nestejnoměrně zpracovaných katalogizačních lístků, lístků stručných nebo obtížně čitelných atd. zvolit cestu standardní stručné katalogizace nebo rekatalogizace (s využitím všech stávajících inventurních a katalogových pomůcek) přímo podle knihy. Rozhodnutí záleží pochopitelně na tom, jak kvalitně má instituce zpracovány klasické evidenční pomůcky (lístkové katalogy či tištěné soupisy), jak rozsáhlý knihovní fond vlastní, jakou finanční částkou a s jakým počtem pracovníků může disponovat, zda tyto činnosti bude zabezpečovat v rámci základních knihovnických činností, anebo formou grantových úkolů apod. Je nutno zvážit všechny výhody i nevýhody obou postupů a nalézt východisko, jak postupovat do budoucna.

Co se týká konkrétní situace v Národní knihovně ČR, některé nevýhody a obtížnosti retrokonverze související s obsahovou i formální kvalitou předloh a jejich množstvím jsem již uvedla. Na kvalitní retrokonverzi lístkových záznamů starých tisků je tedy nutno vyvinout větší pracovní úsilí a věnovat větší finanční částku, což je v mnoha případech již na samé hranici efektivnosti. Nač komplikovaně přepisovat a strukturovat katalogizační záznam, když je možno si na jeho základě knihu vypůjčit a konfrontací lístku, knihy a další moderní bibliografické literatury pořídit nový záznam přímo. V drtivé většině případů je to rychlejší, jednodušší a levnější, protože závěrečné stadium retrokonverze tuto konfrontaci s knihou v ruce stejně musí absolvovat.¹⁰⁾ Pravda, v mnoha případech jsou našimi předchůdci zpracovány katalogizační lístky čitelně, po odborné stránce velmi profesionálně a korektně, takže je není třeba příliš v procesu retrokonverze upravovat. V různorodém a početném množství předloh není však možné provádět nějakou předběžnou selekci. Jistou překážku v celém procesu dále představují tzv. „odkazové“ lístky. Nemám na mysli odkazové lístky pořízené na přívazky, ty mají stejnou výpovědní hodnotu jako lístky základní, ale další pomocné lístky odkazující na jména osob s jistým stupněm autorské odpovědnosti nebo na názvy děl. Tyto odkazové lístky až na malé výjimky nemohou sloužit samy o sobě

jako základ pro další strukturování a retrokonverzi, ale musí být přiřazeny k základnímu lístku. Toto přiřazování není technicky ani organizačně jednoduché, protože často je odkazový lístek zařazen na jiném místě abecedy, např. na začátku katalogu, zatímco lístek základní třeba až na jeho konci. Pořízené odkazové záznamy je tedy po přepsání nutno z dalšího procesu vyčlenit stranou a k záznamům základním je přiřazovat dle potřeby v celém procesu retrokonverze (což představuje jisté komplikace, zejména bude-li tento proces trvat několik let a bude-li veden více garanty).

Mezi výhody retrokonverze na druhé straně patří větší dělba práce, možnost využití externích pracovníků sil, často z řad studentů, rychlý výběr fondu starých tisků podle zadaných příznaků a filtrů a následné kritické využití stávajících informací uložených v lístcích, a tím možnost rychlejších a úspornějších úprav nového záznamu. Abecední postup má svoje přednosti i v tom, že je najednou zpracován soubor děl stejného autora, soubor různých vydání stejného díla apod., takže jedenkrát vyhledané informace (nejlépe touž osobou) mohou být využity „hromadně“ pro víc záznamů. Další výhodou konfrontace naskenovaného lístkového katalogu GK I a skutečně dochovaného fondu vidím v tom, že je možno do celého procesu nenásilně a zcela přirozenou cestou zapojit i revizi fondu (kontrola existence knihy, její případná ztráta, odpis, rozdílný zápis signatury apod.).

Jestliže byla cesta retrokonverze generálního katalogu pro staré tisky jako celek odmítnuta, neznamená to, že nelze využít některých jejích dílčích postupů, jež byly použity. Domnívám se, že bude i do budoucna užitečné pro zpracování starých tisků pokračovat ve výběru záznamů pomocí programu RIS, tj. označováním jednotlivých lístků zadanými příznaky. V rámci celého GK I bude tak možno vybrat množinu starých tisků 1501-1800, kterou bude možno pomocí jemnější filtrace ještě členit na podmnožiny podle jazykové či chronologické charakteristiky. Standardní rekatalogizaci starých tisků obsažených v katalogu KATIF je výhodnější koncipovat právě na abecedním principu. To znamená postupovat v součinnosti KATIF – knihovní fond a provádět základní elektronickou (re)katalogizaci na základě kontroly údajů uvedených na lístcích GK I a konkrétních knih. Elektronický výběr záznamů pomocí programu RIS je rovněž důležitý i pro sestavení samostatného „katifovského“ katalogu starých tisků.

Výsledky testovacího období retrokonverze starých tisků v rámci VISK5 tedy vidím jako velmi cennou zkušenost vzhledem k metodickým postupům, jež jsou užitečné nejen pro další práci v Národní knihovně ČR, ale které mohou mít význam i pro ostatní knihovní instituce, jež se rozhodnou tuto či podobnou cestu při zveřejnění svých evidenčních pomůcek zvolit, ale i pro další posouzení, jaké možnosti využití skýtají tyto naskenované knihovní pomůcky (nemusí se vždy nutně jednat o retrokonverzi v tom úzkém slova smyslu).

V příloze pak připojuji pro ilustraci příklad katalogizačního záznamu v podobě zachycené v katalogu KATIF, přepsaný v programu TEXTIF, strukturovaný v programu PROTAG-ST, importovaný do Báže STT a v jeho konečné podobě po následné revizi, kdy je definitivně dokončen.

Katalogizace a rekatalogizace starých tisků v Národní knihovně ČR a jejich integrace do různých typů elektronických katalogů

Uplynulý rok testovací fáze retrokonverze starých tisků GK I v Národní knihovně ukázal, že je potřeba problém zpřístupnění starých tisků prostřednictvím uživatelské in-

ternetové databáze urychleně řešit v širších souvislostech. Pracovníci ORST jsou si vědomi toho, že katalogizace starých tisků 1501-1800, ať již bohemikálních či „nebohemikálních“, musí probíhat v součinnosti s moderními trendy zpřístupňování historických dokumentů odborné uživatelské a laické veřejnosti, tedy v elektronické podobě. Pracovní list pro tuto katalogizaci byl již zvolen, vypracován i otestován v Bázi STT 1501-1800. Výsledky katalogizace starých tisků 1501-1800 NK ČR budou tedy v budoucnu uživatelům zpřístupňovány v rámci elektronického katalogu Národní knihovny ČR v systému ALEPH a formátu MARC (UNIMARC a MARC21). Jedná se o katalogizaci fondovou, založenou na standardizovaném bibliografickém popisu doplněném popisem exemplářových zvláštností. Zpracované záznamy pak budou v rovině vyšší sloužit jako východisko pro různé typy sdružených a souborných katalogů, mezi nimiž na prvním místě jmenujme virtuální server Jednotná informační brána a souborný katalog historických knihovních fondů budovaný v programu MASTER, anebo nově vznikající elektronický katalog národní bibliografie Knihopis jazykově českých tisků.

Velký rozsah fondu starých tisků (okolo 250 000 svazků knih) a nedostatek pracovních sil pro katalogizaci a uživatelské zpřístupnění starých tisků i současná složitá ekonomicko-politická situace v oblasti kultury vede k tomu, že se pracovníci ORST spolu s vedením Národní knihovny ČR vážně zamýšlejí nad tím, jaké priority zvolit v evidenci a katalogizaci knihovních fondů a jak je realizovat. Podmínkou dosažení pozitivních změn v práci oddělení je však kvantitativní i kvalitativní personální posílení oddělení na úroveň srovnatelnou s jinými obdobnými institucemi v Evropě.¹¹⁾ Pokud bude přetrvávat léta trvající nedostatek pracovních kapacit určených pro tuto činnost, musí nutně každá navržená koncepce ztroskotat, protože právě dostatečné personální zajištění spolu s odpovídající finanční i „morální“ podporou těchto činností může přinést kýžený výsledek a zvýšení prestiže instituce i celé společnosti.

Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR si je vědomo toho, že pokračující prioritou v oblasti zpracování starých tisků je katalogizace nezpracovaných přírůstků, a to ještě daleko intenzivnějším a efektivnějším tempem. Problematika těchto tzv. „rezervních fondů“ je v Národní knihovně ČR pocítována jako velmi aktuální a bude jí i nadále věnována hlavní pozornost katalogizátorů. Formou stručné standardizované fondové katalogizace budou tyto knižní přírůstky zpřístupňovány v rámci Báze STT, a to v těch případech, kdy jejich katalogizace bude spojena s revizí a případnou rekatalogizací exemplářů již podchycených v katalogu KATIF (neúplné exempláře, exempláře duplikátní apod.). I když je evidence a katalogové zpřístupnění nezpracovaných knihovních fondů bezesporu prioritou číslo jedna, neznamená to, že by mělo probíhat na úkor katalogizace (vlastně již moderní rekatalogizace, chcete-li) toho fondu, který je již částečně uživateli zpřístupněn v katalogu KATIF.

Koncepce postupné rekatalogizace celého generálního katalogu, a to podle principu abecedního, využívající obrazovou podobu lístkových záznamů, by měla zůstat zachována. Tempo, s nímž bude postupovat, bude pochopitelně dáno personální situací, finančními dotacemi i možnostmi příležitostně externí spolupráce či možnostmi využití výhod sdílené katalogizace, přebírání záznamů z jiných databází, které nějakým způsobem podchycují knihovní fond Národní knihovny, apod.¹²⁾

To, že Národní knihovna ČR buduje primárně svůj fondový katalog starých tisků v prostředí MARC, a to ve spolupráci s jinými domácími i zahraničními knihovními institucemi, se ukázalo správné a opodstatněné. Bibliografický i výměnný formát UNIMARC se jeví bez ohledu na jeho plánovanou konverzi do formátu MARC21 jako rozhodující pro vzájemné sdílení a přebírání záznamů. „Marcovské“ formáty jsou základem takřka všech elektronicky budovaných bází starých tisků, velkými knihovnami a katalogy počínaje (Vědecká knihovna v Olomouci, Moravská zemská knihovna v Brně, Židovské muzeum v Praze, Strahovská knihovna v Praze, elektronická podoba Knihopisu apod.) a menšími či malými muzejními knihovnami konče. „Marcovský“ formát v kombinaci se systémem ALEPH, softwarem, jenž se začíná v našich knihovnách čím dál tím víc prosazovat (přechází na něj např. Knihovna Akademie věd a s ní další specializované akademické knihovny, o jeho zavedení bylo rozhodnuto i v dalších velkých knihovnách), je zárukou efektivnější kooperace nejen v rámci České republiky, ale i v rámci spolupráce mezinárodní (viz souborný katalog starých tisků Hand Press Book Database 1450-1830). Tato kooperace s jinými institucemi a redakcemi elektronických katalogů může přinést do budoucna pozitivní výsledky nejen na poli metodickém (jednotná katalogizační politika, jednotné standardizované postupy, jednotná katalogizační terminologie apod.).

Oddělení rukopisů a starých tisků je si však zároveň vědomo toho, že problematiku uchování, ochrany i zpřístupňování historických knihovních fondů je nutno pojímat komplexně a jejich uživatelské zpřístupnění zabezpečit i v rámci souborných virtuálních katalogů.

Je to především souborný katalog historických dokumentů nacházejících se na území ČR nazvaný „Manuscriptorium“ a budovaný v prostředí MASTER, který si klade za cíl prezentovat vedle rukopisů, prvotisků a dalších druhů historických dokumentů (jako jsou mapy, archiválie, knižní grafika) i staré tisky 1501-1800¹³⁾. V závěru roku 2002 bylo proto přistoupeno k testování vzájemného převodu záznamů Báze STT 1501-1800 zpracovaných ve formátu UNIMARC a záznamů starých tisků vzniklých v katalogizačním prostředí projektu MASTER. Rozběhly se testy na sestavení univerzálního konvertoru, který by umožnil bezproblémovou vzájemnou konverzi obou systémů. Báze starých tisků a map STT 1501-1800, která je pojata jako fondová databáze Národní knihovny ČR, klade důraz na exemplářový popis dochovaných knih a spolu s ostatními elektronickými bázemi, zejména bází NKC, v nichž se nachází tištěná literatura 19. a 20. století, tvoří integrální součást celého elektronického katalogu Národní knihovny ČR. Souborný katalog „Manuscriptorium“ bude představovat typ vyšší verze souborného bibliografického katalogu zpřístupňujícího navíc v přidaných souborech jak plnou obrazovou, tak textovou originální dokumentaci záznamů i plný přístup k bibliografické literatuře sekundárního charakteru. Vzhledem k tomu, že staré tisky tvoří vedle rukopisů (nepočítaje další typy dokumentů) podstatnou část historických knihovních fondů (nehledě na další užší souvislosti vyplývající z integrity historických dokumentů, bez ohledu na to, zda jsou dochovány v psané či tištěné podobě), je nutno, aby i katalog „Manuscriptum“ zahrnoval záznamy o nich.

Dále je to bibliografická databáze Knihopis v elektronické podobě „Knihopis Digital. České prvotisky a staré tisky (1476-1800) on-line“ zahrnující jak soupis českých prvotisků (1476-1500), tak jazykově české tisky 1501-1800.

Tato báze byla zpřístupněna on-line uživatelům v polovině roku 2003 a její budování zajišťuje jedno z oddělení Ústavu pro klasická studia AV ČR – oddělení Dokumentace a výzkumu kulturního dědictví v českých zemích do roku 1800. Vzhledem k tomu, že zpracovávání tištěné verze Dodatků ke Knihopisu je v kompetenci ORST Národní knihovny ČR (dosud vyšly svazky Číselných dodatků ke Knihopisu po písmeno O), i vzhledem k tomu, že Knihopis je ve své klasické i digitální podobě především národní bibliografií, bude nezbytně nutná kooperace všech knihoven vlastních historické knihovní fondy, především Národní knihovny ČR, s redakcí digitálního Knihopisu. Nejen z toho důvodu, že Dodatky (zatím číselné, později abecední) je nutno zanášet i do elektronické databáze Knihopisu, ale také proto, že byla nově zjištěna i celá řada nových unikátních titulů, které bude nutno včlenit jak do evidence klasického Knihopisu, tak do evidence Knihopisu elektronického (např. bibliografické záznamy V. Jarého zjištěné v muzeích východních Čech). Navíc je třeba si uvědomit, že Knihopis je souborná bibliografie jazykově českých tisků a nepřináší tedy (a přinášet logicky ani nemůže) exemplářový popis knih. Je to typ souborného katalogu vyšší verze a jako paralelu k němu bychom měli mít k dispozici patřičné katalogy fondové, budované v jednotlivých institucích vlastních uvedené knižní exempláře. Exemplářový popis převážně většiny jazykově českých tisků Národní knihovny ČR, mezi nimiž jsou mnohdy z hlediska provenienčního (osobou majitelů a uměleckou vazbou knihy) skutečné knižní skvosty, je k dispozici pouze v jejím generálním lístkovém katalogu (GK I), a to v drtivé většině záznamů velice stručně nebo neúplně. Fondová katalogizace těchto knih formou elektronického katalogu tedy chybí a pozornost by jí měl věnovat právě fondový katalog starých tisků Národní knihovny ČR. Při dodatečné elektronické fondové katalogizaci těchto jazykově českých tisků by se mohl uplatnit opačný postup: východiskem pro pořízení záznamu bude katalog souborný, tedy bibliografický záznam doplněný o exemplářovou charakteristiku každého konkrétního exempláře.

Podobným způsobem by bylo možné využít souborný katalog cizojazyčných bohemikálních tisků 1501-1800 budovaný Knihovědným oddělením Knihovny AV ČR, bude-li k dispozici v elektronické podobě. U knih uložených v Národní knihovně ČR, jež tento katalog eviduje, bude zapotřebí k údajům bibliografickým pořídit údaje exemplářové a záznamy pak včlenit do fondového katalogu Národní knihovny ČR.

Jak je patrné, oba typy katalogů, fondové a souborné, mají své existenční opodstatnění. Jsou budovány sice na principech jim vlastních, daných jejich povahou a uživatelským zaměřením, ale zároveň s vědomím, že jsou součástí jednotné informační sítě.

Kooperace v oblasti katalogizace starých tisků

V našich středoevropských poměrech neexistuje bohužel – tak jako je to jinde ve světě – národní koordinační a metodické centrum, jež by řídilo a koordinovalo katalogizační práce v oblasti historických fondů, překládalo a vydávalo potřebné manuály a postupně redakčně zpracovávalo národní souborný katalog starých tisků. Příčin, proč toto centrum nevzniklo a proč neexistuje dodnes, je řada. Nemyslím si, že jeho ustavení úřední cestou „seshora“ by bylo šťastným řešením, ale na druhé straně nebylo příliš potěšitelné, že dosti dlouhou dobu všechny pokusy o navázání užší metodické spolupráce mezi jednotlivými knihovními

institucemi ztroskotávaly buď na neexistenci elektronické katalogizace, nebo na jejím různém pojetí, na odlišných názorech na zveřejňování zpracovaného knihovního fondu formou on-line, na omezených možnostech knihoven budovat svůj elektronický katalog apod., tedy překážkách, které bránily vytvoření společné národní katalogizační politiky.

Postupem času se v souvislosti se zaváděním počítačové techniky situace přece jen měnila k lepšímu. Řada knihoven různého typu (státních, vědeckých, muzejních, archivních, církevních atd.) se rozhodla pro elektronické zpracování svých knihovních fondů a zakoupila dostupný software umožňující katalogizaci moderních i historických dokumentů. I když nebyl zaveden jednotný knihovní systém, většina institucí si pro katalogizaci zvolila shodný bibliografický či výměnný formát MAKS, většinou později převedený do formátu UNIMARC. Vznikla řada domácích firem, které se zabývaly vývojem knihovních systémů a byly schopny je nabídnout zájemcům z řad knihovních institucí. Vedle systému CDS/ISIS rozvíjeného spolu s formátem MAKS pro staré tisky především v Knihovně Akademie věd vznikly další programy zahrnující ve svých katalogizačních modulech i pracovní listy pro katalogizaci starých tisků (firma Bach a KP-Sys a zejména Lanius). Posledně jmenované firmě se podařilo pracovní list pro katalogizaci starých tisků propracovat i otestovat nejrychleji ze všech (podobá se pracovnímu listu Baze STT Národní knihovny ČR, z něhož čerpal inspiraci). Knihovní systém verze CLAVIUS si pořídilo několik muzejních a galerijních knihoven a v roce 2000 i Strahovská knihovna premonstrátů, která svými požadavky i katalogizačními zkušenostmi značně přispěla k jeho rozvoji. Pracovní seminář uživatelů nové verze programu CLAVIUS v Litoměřicích koncem dubna minulého roku potvrdil nutnost koordinované spolupráce v oblasti historických fondů, o niž je mezi regionálními institucemi velký zájem. Ve spolupráci s Národní knihovnou ČR byl pro uživatele programu CLAVIUS pak v polovině roku 2003 vypracován Manuál pro katalogizaci starých tisků 1501-1800. Dalším významným krokem vpřed ve prospěch jednotné katalogizace pak bylo zakoupení zmíněného programu CLAVIUS pro potřeby konverze elektronického katalogu národní bibliografie Knihopis budovaného v rámci projektu „Clavis monumentorum litterarum Regni Bohemiae – Repertorium písemnictví v českých zemích do roku 1800“ v Ústavu klasických studií AV ČR.¹⁴⁾

Pracovní schůzka zástupce ORST s pracovníky vedení Vědecké knihovny v Olomouci a oddělení doplňování fondů a automatizace knihovny v půli dubna minulého roku, jejímž cílem byla konfrontace a sblížení metodických postupů při zpracovávání starých tisků v obou institucích a tím navázání užší spolupráce, byla nejen pro obě strany přínosná, ale byla zároveň impulsem pro spolupráci v celonárodním měřítku. Olomoucké setkání se zaměřilo jak na obecné otázky katalogizace, tak na komplikovanější a složitější případy, které musely být řešeny při elektronické katalogizaci starých tisků nově (popis konvolutů, vícedílných dokumentů, přitisků), a pozornost byla věnována i způsobu ukládání dat, otázce tvorby a sdílení autoritních hesel apod. Pracovníci Vědecké knihovny v Olomouci se živě zajímali o koncepci zpracování starých tisků v Národní knihovně ČR vyplývající ze zapojení Baze STT do elektronického katalogu Národní knihovny ČR, o možnost budování souborného katalogu starých tisků ČR i o možnost sdílené katalogizace.

Právě ORST společně s Vědeckou knihovnou v Olomouci iniciovalo letošní dubnové národní setkání pracov-

níků katalogizujících historické fondy i vznik stálé pracovní skupiny pro problematiku katalogizace starých tisků, a to v rámci katalogizační politiky NK ČR.

Celonárodní seminář pracovníků historických fondů věnovaný problematice elektronické katalogizace starých tisků

Seminář, jehož potřeba byla pocítována již delší dobu, byl svolán v Národní knihovně ČR na základě opakovaných podnětů přicházejících z jednotlivých odborných pracovišť různých institucí ČR. Uskutečnil se 24. dubna 2003 a účastnilo se ho víc než 40 účastníků.¹⁵⁾

Bezprostředním výsledkem setkání bylo založení elektronické konference a pracovní skupiny pro problematiku starých tisků 16. až první poloviny 19. století. Elektronická konference slouží nejen k zveřejňování metodických materiálů a jiných dokumentů vztahujících se k ochraně a zpřístupnění starých tisků, ale i pro jakoukoliv „profesní diskusi na dálku“.¹⁶⁾

Pracovní skupina pro staré tisky 16.-18. století a první poloviny 19. století

Pracovní skupina se sešla poprvé 16. června letošního roku v Národní knihovně ČR a v souladu s požadavky účastníků semináře vytyčila několik základních okruhů problémů, kterými je třeba se v nejbližší době zabývat a které je třeba řešit.

Velká pozornost byla věnována ožehavému, ale základnímu problému, tj. stanovení *rozsahu tzv. povinného minimálního katalogizačního záznamu*, jenž by se stal základem budování souborného katalogu starých tisků i základem pro sdílenou katalogizaci. Uzavření diskuse a kodifikace jeho podoby se očekává v prosinci tohoto roku. Řešily se i otázky standardů a katalogizačních norem. Aktuální je zejména sestavení normativního citačního seznamu tištěných bibliografických pramenů a elektronických zdrojů pro katalogizaci, a to v plné citaci i v citaci zkrácené. Vytvoření úplného seznamu používané literatury v obou typech citací je úkol časově značně náročný, ale prioritní, takže jsou shromažďovány první podklady, aby tento seznam byl katalogizátorům k dispozici co nejdříve. S ohledem na blížící se převod dat ukládaných ve formátu UNIMARC do formátu MARC21 byly podány ze strany katalogizátorů starých tisků návrhy na některé úpravy stávajících pracovních katalogizačních listů a specifika starých tisků byla zapracována i do konverzních tabulek mezi formáty MARC21 a UNIMARC. Dokončuje se přepracování adresáře webovských adres knihoven a webovských zdrojů on-line potřebných pro elektronickou katalogizaci, který bude zahrnovat jak elektronicky dostupné domácí i cizí databáze, v nichž je možno vyhledávat a ověřovat, tak adresy další pomocné literatury týkající se starých tisků a historických fondů vůbec. Hotov by měl být ještě na podzim tohoto roku, zpřístupněn přes elektronickou konferenci a webové stránky ORST. Členové komise se intenzivně zabývali i složitou problematikou koncepce věcného zpracování – a to v rámci povinného minimálního katalogizačního záznamu i v rámci záznamů širších. Výsledky budou předloženy na druhém zasedání komise v polovině prosince tohoto roku.

Mezinárodní spolupráce Národní knihovny v oblasti katalogizace starých tisků

Elektronická katalogizace v rámci Báže STT 1501-1800 je od svého začátku budována v souladu s katalogizačními standardy doporučenými evropskou organizací Consortium of European Research Libraries (CERL), tj. s principy

budování souborného evropského katalogu pro staré tisky 1455-1830 Hand Press Book Database (UNIMARC/CERL). Národní knihovna je asociovaným členem CERL od roku 1995 s právem být informována o stavu katalogizace a účastnit se každoročních zasedání a konferencí CERL a také s možností využívat omezeným způsobem (většinou tři měsíce v roce) informační databáze Konsorcia, zejména databázi Hand Press Book.

Víceméně pasivní spolupráce Národní knihovny ČR přešla v loňském roce do fáze aktivnější. Redakci souborného katalogu starých tisků Hand Press Book Database byl v polovině roku 2002 zaslán testovací vzorek 50 záznamů Báže STT 1501-1800. Test proběhl ve dvou kolech a na podzim roku 2002 na výročním zasedání CERL v Haagu bylo zástupci Národní knihovny ČR sděleno, že dopadl úspěšně. Bylo dohodnuto, že v rozmezí let 2004-5 zašle ORST 2000 zpracovaných záznamů Báže STT 1501-1800 jako první definitivní příspěvek Národní knihovny ČR do společné evropské databáze HPB tak, aby se další zaslání záznamů stalo pravidelným a standardním postupem. Zpracování tohoto objemu záznamů závisí v současné době na personálních kapacitách ORST i na postupu katalogizačních či rekatalogizačních prací. Národní knihovna ČR zůstává i nadále asociovaným členem Konsorcia, které velice stojí o její spolupráci, stejně jako o zaslání zpracovaných záznamů starých tisků. O případném řádném členství Národní knihovny však rozhodnou nejen výsledky katalogizace, ale také finanční situace knihovny.

Mezi další instituce, s nimiž je ORST v oblasti katalogizace starých tisků v bližším pracovním kontaktu a s nimiž konzultuje problematiku standardů, problémy katalogizační politiky i konkrétní otázky struktury pracovních listů, patří Slovenská národní knižnica – Slovenský bibliografický ústav (katalogizace tisků 16. století, podoba pracovních katalogizačních listů), Univerzitní knihovna ve Varšavě (exemplářová charakteristika v pracovních katalogizačních listech) a Národní knihovna v Římě (otázky fingerprintu, bibliografický a exemplářový popis).

Celonárodní diskusi knihovníků na téma ochrany, zpracování a zpřístupnění starých tisků a následné sjednocení katalogizační politiky v oblasti historických fondů považují za jeden z důležitých předpokladů, jak podnitit celospolečenský zájem o historické knihovní fondy a jejich problematiku tak, aby jim byla věnována náležitá pozornost nejen ze strany knihovníků a návštěvníků knihoven, ale také celé politické a kulturní veřejnosti, a aby knihovním institucím byly poskytnuty adekvátní finanční a personální podmínky pro moderní a kvalitní zpřístupnění cenných a často velmi unikátních historických knihovních fondů.

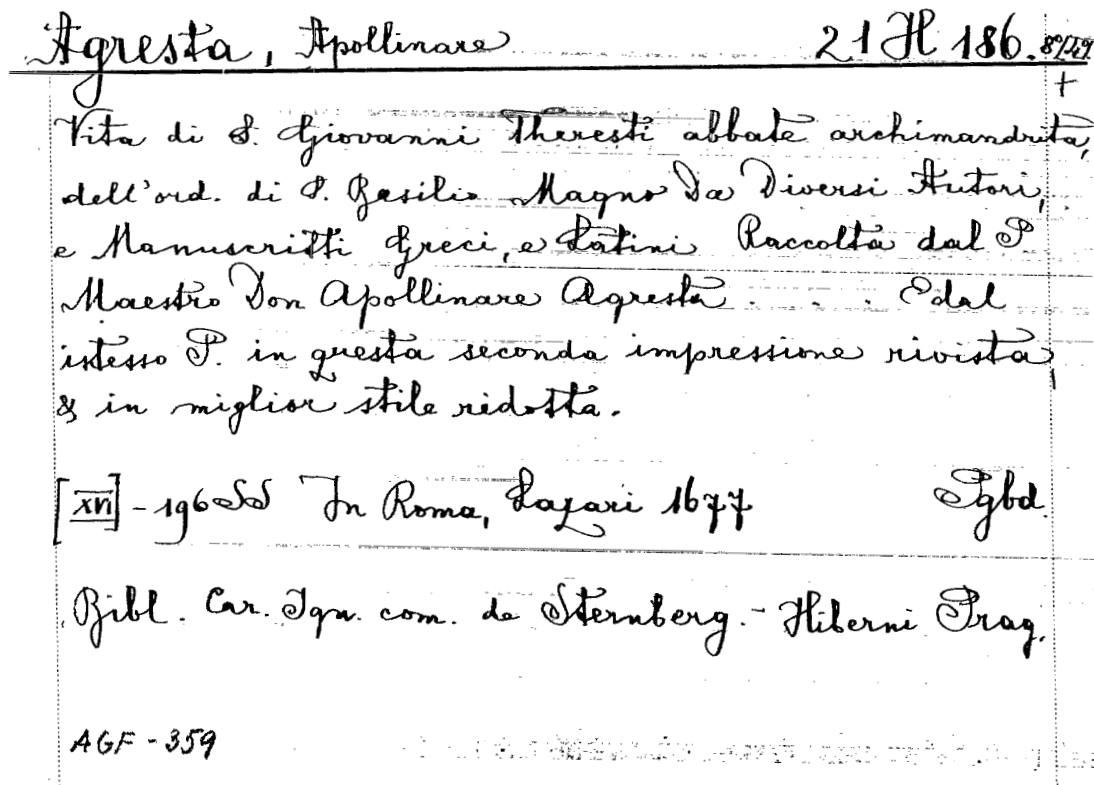
Poznámky:

- 1) Viz <http://www.nkp.cz/>, konkrétněji http://sigma.nkp.cz:4505/F/?func=file&file_name=base-list
- 2) Blíže viz <http://www.cerl.org>
- 3) V roce 2001 vyšla publikace shrnující první etapu zkušeností s katalogizací starých tisků v Národní knihovně ČR (ještě v DOS systému ALEPH300): *Katalogizace starých tisků 1501-1800 v Národní knihovně ČR Báže STT 151-1800 (Stav k roku 2000)*. Zpracovala Jaroslava Kašparová za spolupráce Dany Mrákotové. Praha : Národní knihovna ČR, 2001.
- 4) Ke standardům viz blíž http://www.nkp.cz/start/knihcin/ORST/napov_STT.htm#standardy

- 5) Viz poznámka č. 3
- 6) Poslední verze metodiky (stav k roku 2003) viz http://www.nkp.cz/start/knihcin/ORST/napov_STT.htm
- 7) Blíže k informacím o bázi viz http://sigma.nkp.cz:4505/F/4GYD1FTGAC42G78JFNTYXF2M7EKQRLGIG8JD114NS4LG86J8A-10206?func=file&file_name=base-info
- 8) Viz http://retrokon.nkp.cz/zobraz.phtml?lang=cz&co=retro_stt.phtml
- 9) V rámci pracovních kapacit oddělení rukopisů a starých tisků bylo během první poloviny roku 2003 revidováno s knihou v ruce a doplněno údaji více než 100 konvertovaných záznamů a tato obsahová a formální revize záznamů pokračuje i nadále, ovšem jen velmi omezeně vzhledem k objemu retrokonvertovaných záznamů čekajících na svoji revizi a konečné začlenění do elektronické báze.
- 10) Národní knihovna ČR vlastní zhruba 250 000 starých tisků. Plnohodnotná retrokonverze celého tohoto fondu by představovala přibližně částku 17,5 milionu Kč. Při ročním objemu 20 000 zpracovaných záznamů ročně a zapojení týmu 10 lidí (2 internisté a 8 externích pracovníků sil v rámci grantu) by trvala přibližně 18-20 let. Pokud by instituce dala přednost přímé katalogizaci, a to v rámci plnění svých základních činností, v rámci grantového úkolu, s využitím některých postupů vypracovaných v retrokonverzi (program RIS pro výběr záznamů), katalogizace stejného počtu knih by za podmínky plného nasazení 10 pracovníků (interních pracovníků sil) s průměrnou měsíční mzdou 20 000 Kč a výkonem 2000 záznamů na jednoho pracovníka ročně, trvala 14-15 let a stála by přibližně 36 milionů Kč.
- Při současném personálním obsazení ORST (1 a ½ odborného úvazku), kdy bychom předpokládali silně ideální stav, že 1 pracovní síla zvládne při dalších knihovnických činnostech pořídit 3000 záznamů ročně, trvala by katalogizace celého fondu tisků cca 85 let!
- 11) Srov. např. situaci v sousedním Polsku, Maďarsku, omezíme-li se na bývalé země východního bloku. Národní knihovna by měla navíc podle zákona plnit funkci metodického a poradenského centra – viz Statut Národní knihovny ČR, Článek II. Vymezení základního účelu a předmětu činnosti, zejm. paragraf g, j, r.
- 12) V této souvislosti by nebyla od věci spolupráce s Knihovněným oddělením Knihovny AV ČR a redakcí cizojazyčných bohemik nebo s Ústavem klasických studií AV ČR a redakcí elektronické podoby Knihopisu.
- 13) Blíže viz <http://www.manuscriptorium.com/>
- 14) Viz webové stránky Ústavu pro klasická studia AV ČR <http://www.clavmon.cz/> nebo přímo adresa do vyhledávací databáze <http://felix.ics.cas.cz/>. Knihopis funguje v elektronické podobě ve formátu UNIMARC včetně národních polí a nadstandardních polí doporučených Národní knihovnou.
- 15) Srov. elektronicky dostupné materiály na adrese <http://www.vkol.cz/staretisky/> a můj referát, jež jsem na toto téma přednesla v květnu tohoto roku v Třebíči na semináři pořádaném v rámci 8. veletrhu muzeí ČR (<http://www.zmm.cz/>).
- 16) Adresa elektronické konference je <http://www.vkol.cz/staretisky/>. Složení pracovní skupiny a kontakt na jednotlivé členy lze nalézt na adrese <http://www.nkp.cz/standard/clenove/adrst.htm>.

Příl. 1

Ručně psaný katalogizační lístek generálního katalogu

Příl. 2**Přepis lístku pomocí programu TEXTIF**

21 H 186

Agresta, Apolinare

Vita di S. Giovanni Theresti abbate archimandrita, dell'ord. di S. Basilio Magno da Diversi Autori, e Manuscritti Greci, e Latini Raccolta dal P. Maestro Don Apollinaire Agresta ... E dal istesso P. in questa seconda impressione rivista, & in miglior stile ridotta.

In Roma, Lazari 1677. [XVI], 196 s. 8° [4°]

Pergamenová vazba

Bibl. Car. Ign. com. de Sternberg

Hiberni Prag

Příl. 3**Strukturovaný záznam v programu PROTAG**

LAB ——nam0^22——li^450^
 001 gkst01080396
 005 20021113
 100 \$a20021113d1677^^^^m^^y0czey0103^^^^ba
 101 0 \$aita
 102 \$aIT
 200 1 \$aVita di S. Giovanni Theresti abbate archimandrita, dell'ord. di S. Basilio Magno da Diversi Autori, e Manuscritti Greci, e Latini\$fRaccolta dal P. Maestro Don Apollinaire Agresta ...
 205 \$aE dal istesso P. in questa seconda impressione rivista, & in miglior stile ridotta
 210 \$aIn Roma\$cLazari\$d1677
 215 \$a[XVI], 196 s.\$d8°[4°]
 316 \$aPergamenová vazba\$5ABA001: 21 H 186
 317 \$aBibl. Car. Ign. com. de Sternberg. Hiberni Prag\$5ABA001: 21 H 186
 620 \$aItálie\$dŘím
 700-1 \$aAgresta\$bApolinare\$4070
 702-1 \$aLazari\$4610
 801-0 \$aCZ\$bABA001
 801-1 \$aCZ\$bABA001\$c20021113
 801-2 \$aCZ\$bABA001\$c20021113
 971 \$a21 H 186
 981-1 \$a<<ze >>Šternberka\$bKarel Ignác de \$4390\$5ABA001: 21 H 186
 982 \$aHiberni Prag\$4390\$5ABA001: 21 H 186
 998 \$ajaka

Příl. 4**Záznam importovaný do Báže STT**

LDR ——nam0 22——li 450
 FMT RP
 BAS 70
 BAS 78
 001 CZ/ABA001/ST/0001210
 005 20021113
 100 la 20021113d1677 m y0czey0103 ba
 1010 la ita
 102 la IT
 2001 la Vita di S. Giovanni Theresti abbate archimandrita, dell'ord. di S. Basilio Magno da Diversi Autori, e Manuscritti Greci, e Latini lf Raccolta dal P. Maestro Don Apollinaire Agresta ...
 205 la E dal istesso P. in questa seconda impressione rivista, & in miglior stile ridotta

210 la In Roma lc Lazari ld 1677
 215 la [XVI], 196 s. ld 8°[4°]
 316 la Pergamenová vazba l5 ABA001: 21 H 000186
 317 la Bibl. Car. Ign. com. de Sternberg. Hiberni Prag l5 ABA001: 21 H 000186
 620 ld Řím la Itálie
 700 1 la Agresta lb Apolinare l4 070
 702 1 la Lazari l4 610
 801 0 la CZ lb ABA001
 801 1 la CZ lb ABA001 lc 20021113
 801 2 la CZ lb ABA001 lc 20021113
 899 la CZ\ABA001 lj 21 H 000186
 920 la gkst01080396
 981 1 la <<ze >>Šternberka lb Karel Ignác de l4 390 l5 ABA001: 21 H 000186
 la <<ze >>Šternberka lb Karel Ignác de l4 390 l5 ABA001: 21 H 000186
 982 la Hiberni Prag l4 390 l5 ABA001: 21 H 000186
 HLD lh 21 H 000186
 PST la tg20030311 lb jaka
 CAT la batch lb 50 lc 20030314 ll STT01 lh 1606
 CAT lc 20030317 ll STT01 lh 1000
 CAT lc 20030317 ll STT01 lh 1002
 CAT lc 20030317 ll STT01 lh 1004
 CAT lc 20030429 ll STT01 lh 1700
 CAT la UE-01 lb 00 lc 20030604 ll STT01 lh 0854
 CAT la batch lb 30 lc 20030710 ll STT01 lh 1613
 CAT la batch lb 30 lc 20030911 ll STT01 lh 1429
 SYS 000001210

Příl. 5

Formálně a obsahově revidovaný a doplněný záznam

LDR ——nam0 22—— 450
 FMT RP
 BAS 70
 BAS 78
 001 CZ/ABA001/ST/0001210
 005 20031003102612.0
 012 la ueon a-r- fula spte (3) 1677 (A) lb fei l5 ABA001: 21 H 186
 035 la (CZ\ABA001)0001210
 100 la 20021113d1677 m y0czey0103 ba
 1010 la ita
 102 la IT
 2001 la Vita di S. Giovanni Theresti abbate archimandrita, dell'ord. di S. Basilio Magno da diversi autori, e manuscritti greci, e latini lf Raccolta dal P. maestro don Apollinaire Agresta abbate generale
 205 la E dal istesso P. in questa seconda impressione riuista, & in miglior stile ridotta. Dedicata ... Marc' Antonio Contestabile vescovo di Bova
 210 la In Roma lc per Ignatio de' Lazari ld 1677
 215 la [20], 196 s. ld 8°[4°]
 304 la K autorovi viz Nouvelle biographie générale 1, sl. 407, <http://www.comunemammola.it.servizi%20culturali/personnagi.htm> (s daty 1624-1695) a BN-OPALE-Plus,<http://www.bnf.fr/nr.FRBNF11993409> (s daty 1621-1695)
 305 la První vydání vyšlo v roce 1653 v Římě (viz Michel 1, s.22)
 307 la Na f.§1a předtitulní list, na f.§3a-§§2a dedikace autora datovaná v Římě 15. září 1676. Na f.§§2b-§§4b dedikace čtenáři a imprimatur. Na f.§§§1a-2b obsah. — Tiskem převážně antikvou, výjimečně antikvou kurzívou. Signatury §-§§4,§§§2, A-Z4, Aa6, arabská paginace od f.A1a, stránkové kustody. Rub titulního a předtitulního listu nepotištěn. Ornamentální vlysy, iniciály, verzály. Titulová ornamentální vinětka
 314 la Dedicant - biskup z Bovy, blíže P.B. Gams, Series episcoporum, Ratisbonae 1873, díl 1., s.861 a <http://www.saur-wbi.de/>
 316 la Zlacená světlá měkká pergamenová vazba (na přední i zadní desce rámeček ze zlacené dvojlinky, v rozích květinové motivky, uprostřed erb dedikanta biskupa Marc' Antonia Contestabiliho). Stopy po červených

- hedvábných tkanicích. Původně zlacený hřbet poněkud poškozen přetřením šedou barvou, na něm perem psaná signatura kláštera hybernů („H.270“), zbytky papírových štítků, patrně též s původními signaturami, a papírový štítek s částí dnešní platné signatury („H 186“). Světlehnědá ořízka I5 ABA001: 21 H 000186
- 317 la Na předtitulním listě rukopisné perem psané exlibris majitele I. K. ze Šternberka („Ex Bibliotheca Ill. ac Excell. D[omi]ni. D[omi]ni. Comitis Ignatij de Sternberg“). Na rubu titulního listu perem rukopisné exlibris knihovny irských františkánů (hybernů) v Praze - „Bibliothecae PP. Hibernorum Ord[inis] Minorum, ad S. Ambrosium Pragae. Sub lit. H.4°.270. Na titulním listě kulaté černé razítka veřejné c. k. universitní knihovny (dvojhlavý orel, nápis „REGIAE BIBLIOTH. ACAD. PRAGEN.“). Na předním přideštlí perem stará signatura hybernů (H.4°.270), patrně původní signatura šternberské knihovny (G VII 306) a tematické zařazení knihy, přelepené bohužel papírovým štítkem s dnešní platnou ungarovskou signaturou. V dolním levém rohu perem jiná signatura (C.276). Vazba a heraldické supralibros naznačuje, že by se mohlo jednat o knihu z majetku biskupa Conestabiliho I5 ABA001: 21 H 000186
- 3211 la BN-OPALE-Plus, <http://www.bnf.fr/nr.FRBNF30005148>
- 321 la BN-Roma, <http://opac.sbn.it>
- 600 1 la Theriste lb Giovanni lc svatý lf zemř. ca 1050 I3 jo2003192749
- 60101 la Basiliáni
- 6060 la světci
- 608 la biografie
- 620 ld Řím la Itálie
- 700 1 la Agresta lb Apollinaire lf ca 1624-1695 I3 jo2003192747 I4 070 I4 080 I9 autor dedikace
- 702 1 la De Lazzari lb Ignazio lf činný ca 1652-1688 I3 jo2003192750 I4 650 I9 nakladatel I4 610 I9 tiskař
- 702 1 la Contestabile lb Marco Antonio lc biskup lf činný kol. 1669 I3 jo2003192748 I4 280 I9 dedikant
- 801 0 la CZ lb ABA001 lc 20031002 Ij ISBD(A) Ij AACR2/DCBR
- 801 1 la CZ lb ABA001 lc 20021113
- 801 2 la CZ lb ABA001 lc 20021113
- 899 la CZ\ABA001 Ij 21 H 000186
- 920 la gkst01080396
- 981 1 la <<ze>>Šternberka lb Ignác Karel lc hrabě lf zemř. 1678 I3 js20020115007 I4 390 I9 dřív. majitel I5 ABA001: 21 H 000186
- 981 1 la Contestabili lb Marcus Antonio lc biskup lf zemř. 1678 I3 js20020115007 I4 390 I9 dřív. majitel I5 ABA001: 21 H 000186
- 982 la Klášter hybernů lc Konvent u Nanebevzetí P. Marie, kostel u sv. Ambrože, Staré Město, Praha, Česko lf 1629-1786 I4 390 I9 dřív. majitel I5 ABA001: 21 H 000186
- 982 la Hybernové lc Praha, Česko I4 390 I9 dřív. majitel I5 ABA001: 21 H 000186
- 982 la Veřejná c. k. universitní knihovna lc Praha - Staré Město, Česko f 19. stol. I4 390 I9 dřív. majitel I5 ABA001: 21 H 000186
- 983 la Šternberkové I4 390 I9 dřív. majitelé I5 ABA001: 21 H 000186
- HLD lh 21 H 000186 le 209 lf 913
- IST la de20031002 lb jaka
- PST la tg20030311 lb jaka
- CAT la batch lb 50 lc 20030314 II STT01 lh 1606
- CAT lc 20030317 II STT01 lh 1000
- CAT lc 20030429 II STT01 lh 1700
- CAT la 0881 lb 50 lc 20031002 II STT01 lh 1511
- CAT la 0881 lb 50 lc 20031003 II STT01 lh 1026
- SYS 000001210